
Gabriela Jarzębowska

Polska sztuka współczesna przełomu XX i XXI wieku

Scenariusze zajęć z młodzieżą

- Czy artysta miał prawo? Etyczne spojrzenie na sztukę krytyczną
- Czy to jest sztuka? O definicji sztuki współczesnej
- Od Wenus do Olimpi. Wizerunek kobiecego ciała w kulturze na przykładzie pracy Katarzyny Kozyry

Czy artysta miał prawo? Etyczne spojrzenie na sztukę krytyczną

Cel → zapoznanie uczniów z polską sztuką krytyczną na podstawie twórczości Katarzyny Kozyry i Artura Żmijewskiego oraz wyrobienie zdolności krytycznej analizy prac współczesnych artystów

Czas → 45 minut

Miejsce → sala lekcyjna

Grupa wiekowa → liceum

Materiały → załącznik 1, rzutnik

Przebieg zajęć

- Powiedz uczniom, że dzisiaj będziecie rozmawiać o sztuce krytycznej, podejmującej trudne, niewygodne tematy związane z mechanizmami funkcjonowania współczesnej kultury. Reprezentantami tego nurtu są m.in. Paweł Althamer, Zbigniew Libera, Alicja Żebrowska oraz dwoje twórców, o których pracach będziecie dyskutować: Katarzyna Kozyra i Artur Żmijewski. Zaproponuj uczniom rozmowę na temat etycznego uwikłania sztuki. Zasugeruj, że artyści tego nurtu, tworząc odważne, prowokujące prace, zachęcają nas do zajęcia etycznego stanowiska wobec problemów poruszanych w ich dziełach, a nie do biernego ich podziwiania.
- Podziel klasę na dwie grupy. Możesz to zrobić poprzez losowanie karteczek z napisami „tak” i „nie”. Osoby, które wylosowały słowo „tak”, siadają po jednej stronie klasy, te, które wylosowały słowo „nie” – po drugiej.
- Rozdaj uczniom lub wyświetl za pomocą rzutnika reprodukcję pracy Katarzyny Kozyry *Piramida zwierząt* (załącznik nr 1).
- Wyjaśnij, że ta instalacja jest pracą dyplomową artystki z 1993 roku, zainspirowaną motywem z bajki braci Grimm *Muzykanci z Bremy*. Obiekt tworzą ustawione na sobie wypchane martwe zwierzęta – koń, pies, kot i kogut. Dwa z nich – konia i koguta – artystka osobiście wybrała oraz zleciła ich zabicie. Praca składa się z estetycznego obiektu oraz drastycznego filmu wideo rejestrującego zabijanie konia.
- Poinformuj uczniów, że w momencie powstania praca wzbudziła liczne kontrowersje związane z wykorzystaniem ciał martwych zwierząt.

DLA UCZNIÓW → Poproś uczniów, żeby niezależnie od osobistych poglądów spróbowali wcielić się w jedną ze stron konfliktu. Zadanie grupy 1 polega na obronie tezy, że artystka miała moralne prawo zabić zwierzęta i wykorzystać ich martwe ciała do stworzenia instalacji artystycznej, natomiast grupa 2 ma wykazać, że działanie to było nieetyczne.

- Podczas dyskusji podpowiadaj uczniom obu grup przykładowe argumenty:
  - Praca ujawnia społeczną hipokryzję związaną ze zjadaniem zwierząt. Skoro na co dzień jemy mięso, które pochodzi z zabijanych w rzeźniach zwierząt, dlaczego oburza nas obecność martwych zwierząt w galerii?
  - Zwierzęta na potrzeby pracy Kozyry zostały zabite w humanitarny sposób, co nie zawsze ma miejsce w przemysłowej hodowli.
  - Czy zabicie zwierząt było w tym przypadku potrzebne? Gdyby artystka użyła np. gipsowych odlewów albo stworzyła obraz, czy wymowa pracy by na tym ucierpiała?
  - Sztuka dawna też opierała się na krzywdzie zwierząt, np. składnikiem farb była mączka kostna. Dlaczego nas to nie oburza, a instalacja Kozyry – tak?

DLA UCZNIÓW → Poproś teraz uczniów, żeby wyszli ze swoich ról, i zapytaj, co naprawdę sądzą o moralnej wymowie *Piramidy zwierząt*.

- Czy podczas pracy grupowej identyfikowali się z postacią, której bronili, czy czuli się w swojej roli niekomfortowo? A może są osoby, które w trakcie dyskusji zmieniły zdanie, dały się przekonać argumentom drugiej strony?
- Teraz zaproponuj uczniom obejrzenie 10-minutowego filmu Artura Żmijewskiego *80064* (<http://artmuseum.pl/pl/filmoteka/praca/zmijewski-artur-80064>, dostęp 13 października 2014 roku). Żmijewski namawia w nim byłego więźnia obozu w Oświęcimiu, 92-letniego Józefa Tarnawę, do odnowienia numeru obozowego. Zanim obejrzycie film, porozmawiajcie chwilę o tym, czym były numery obozowe i dlaczego ich tatuowanie było dla więźniów tak wielkim poniżeniem.

DLA UCZNIÓW → Po obejrzeniu filmu najpierw zapytaj uczniów o ich przemyślenia na jego temat, a następnie o etyczną wymowę akcji.

- Co sądzą o propozycji Żmijewskiego?
- Jak interpretują zachowanie starszego bohatera?
- Dlaczego zdaniem uczniów Józef Tarnawa godzi się na tak szokującą propozycję?
- Czy Żmijewski miał prawo namawiać bohatera do odnowienia numeru obozowego? W jakim świetle ta propozycja stawia Józefa Tarnawę, a w jakim samego artystę? W jakie role wchodzi?
- Czy sztuka powinna przestrzegać norm etycznych? Czy ich naruszenie jest dopuszczalne, jeśli prowadzi do powstania wybitnego dzieła? Czy artysta powinien brać pod uwagę dobro swoich bohaterów, czy kierować się wyłącznie kryteriami artystycznymi? Czy uczniowie potrafią wymienić przykłady innych dzieł (niekoniecznie sztuki współczesnej, może to być literatura, film, teatr, reklama), w których ich zdaniem zostały naruszone normy etyczne?

Scenariusz 1

ZAŁĄCZNIK NR 1

▲ Katarzyna Kozyra *Piramida zwierząt*, 1993

Praca domowa

- DLA UCZNIÓW** → Poproś uczniów o obejrzenie filmu *Oni* Artura Żmijewskiego (<http://artmuseum.pl/pl/filmoteka/praca/zmijewski-artur-oni>, dostęp 13 października 2014 roku). Jest to zapis akcji, do której artysta zaprosił przedstawicieli silnie skonfliktowanych środowisk (m.in. działaczy lewicowych i działaczy organizacji Młodzież Wszechpolska). Zadaniem uczniów będzie przygotowanie krótkiej wypowiedzi pisemnej na temat filmu zatytułowanej „Gdybym był/a Arturem Żmijewskim...”, w której zastanowią się nad tym, jakie działania podjęliby na miejscu artysty, żeby nie doprowadzać do eskalacji konfliktu. Czy zgadzają się ze zdaniem jednej z bohaterek, że akcja Żmijewskiego to „napuszczanie ludzi na siebie”?

Czy to jest sztuka? O definicji sztuki współczesnej

Cel → zapoznanie uczniów z różnymi definicjami sztuki w ujęciu historycznym oraz pobudzenie do własnych przemyśleń na temat roli sztuki w życiu jednostek i społeczeństwa

Czas → 45 minut

Miejsce → sala lekcyjna

Grupa wiekowa → liceum

Materiały → załączniki 1 i 2, dwa duże arkusze papieru (co najmniej A2), flamastry

Przebieg zajęć

- Podziel klasę na dwie grupy. W tym celu możesz przeprowadzić losowanie nazwisk artystów sztuki dawnej i dwudziestowiecznej (załącznik nr 1). Jeśli w klasie jest więcej niż 20 osób, można dodać nazwiska innych twórców (należy wybrać artystów na tyle znanych, aby ich nazwiska nie były obce uczniom) lub zapisać jedno nazwisko na więcej niż jednej karteczce. Liczba osób w obu grupach powinna być podobna.
- Rozdaj uczniom reprodukcje i opisy prac (załącznik nr 2): grupie 1 materiały dotyczące ołtarza mariackiego Wita Stwosza, a grupie 2 – *Dotleniacz* Joanny Rajkowskiej. Obie grupy powinny otrzymać też duże kartony z napisem „czy to jest sztuka?”, napisami „tak” i „nie” oraz flamastry. Poproś, żeby jeden ochotnik z każdej grupy pełnił funkcję protokolanta, spisującego wszystkie pomysły.

DLA UCZNIÓW → Poproś uczniów, żeby przedyskutowali odpowiedź na zapisane na kartonie pytanie w odniesieniu do pracy, którą otrzymali. Pod słowem „tak” powinni spisać argumenty przemawiające za uznaniem danej pracy za dzieło sztuki, pod słowem „nie” – argumenty sprzeciwiające się takiemu osądowi.

- Jeśli zaobserwujesz, że uczniowie mają kłopot ze sformułowaniem argumentów, możesz podsuwać im informacje pomocnicze. Grupie 1 możesz np. zwrócić uwagę na fakt, że ołtarz mariacki powstał na zamówienie, a ponadto był dziełem całego warsztatu Wita Stwosza, co mija się z naszym wyobrażeniem o dziele sztuki jako indywidualnej „natchnionej” wizji niezależnego artysty. Sceptycznym osobom z grupy 2 możesz zwrócić uwagę na kreatywny aspekt propozycji Rajkowskiej, związany z wizją przekształcania okolicy, uczynieniem je bardziej przyjaznej człowiekowi, piękniejszej i przez to lepszej do życia.
- Poproś, aby przedstawiciele każdej grupy odczytali argumenty zgromadzone podczas pracy grupowej. To dobry moment na krótką dyskusję na forum.

- Niewykluczone, że pojawi się argument: „bo ktoś powiedział, że to jest sztuka”. Warto go nie ignorować, ale za nim podążyć. Wyjaśnij uczniom, że pojęcie sztuki zmieniało się na przestrzeni dziejów. W średniowieczu, a więc w czasach, kiedy powstał ołtarz mariacki, malarstwo i rzeźba nie były uważane za sztukę, ale za rzemiosło. Koncepcja sztuki jako indywidualnego dzieła genialnego twórcy narodziła się w czasach renesansu, a ugruntowała się w XIX wieku, jest więc stosunkowo nowa. I chociaż dwudziestowieczne teorie awangardy podważyły takie myślenie, wiele osób nadal uważa, że dzieło sztuki to wielkiej wartości przedmiot będący wyrazem kunsztu artysty. Tymczasem wielu współczesnych artystów nie tworzy w ogóle materialnych dzieł sztuki, ale sytuacje artystyczne, działania, happeningi czy wideo, które trudno zmieścić w dziewiętnastowiecznej koncepcji sztuki. Podsuń uczniom myśl, że częsta reakcja ludzi na sztukę współczesną, wyrażana słowami „to nie jest sztuka”, wynika właśnie z rozumienia sztuki poprzez pryzmat tej dziewiętnastowiecznej definicji.

DLA UCZNIÓW → Zastanówcie się teraz wspólnie nad takimi kwestiami:

- Na jakie potrzeby ludzi odpowiadały obie prace w momencie ich powstania? Czy ołtarz mariacki nadal odpowiada na takie same potrzeby odbiorców jak 500 lat temu?
- Co mogło być kontrowersyjne dla pierwszych odbiorców obu prac?
- Jaki wpływ na lokalną społeczność miało powstanie obu prac? Czy możemy uznać, że społeczne funkcjonowanie dzieła sztuki (rola dzieła dla społeczności, dyskusje, jakie się wokół niego toczą) stanowi jego integralny element?
- Jaką funkcję pełniła sztuka w średniowieczu, a czego oczekujemy od niej teraz? Jeśli uznajemy, że sztuka jest wyrazem epoki, w której powstaje, czy możemy wymagać, żeby współczesne prace artystyczne miały taką samą formę jak te stworzone kilka wieków temu?
- Czy możemy uznać, że niezależnie od epoki i tego, jak w danych czasach definiuje się sztukę, jej głównym wyznacznikiem jest zawsze element twórczy, kreatywny? Zapytaj uczniów, jak rozumieją te pojęcia? Czy możemy wykorzystywać energię twórczą także w codziennym życiu?

Praca domowa

DLA UCZNIÓW → Poproś uczniów o przypomnienie sobie dowolnej współczesnej realizacji artystycznej (na przykład *Pozdrowień z Alej Jerozolimskich* Joanny Rajkowskiej czy *Tęczy* na placu Zbawiciela w Warszawie autorstwa Julity Wójcik), która wzbudziła w nich silne emocje – zachwyt, niesmak, sprzeciw. Zaproponuj, żeby odnosząc się do niej, przygotowali krótką wypowiedź pisemną na temat „Sztuka to coś, co wywołuje emocje – prawda czy fałsz?”.

Scenariusz 2

ZAŁĄCZNIK NR 1

Grupa 1

Leonardo da Vinci, Michał Anioł, Rembrandt, Peter Paul Rubens, Tycjan, El Greco, Tintoretto, Vermeer, Hans Memling, Hieronim Bosch

Grupa 2

Pablo Picasso, Salvador Dali, Marcel Duchamp, Frida Kahlo, Katarzyna Kobro, Władysław Strzemiński, Kazimierz Malewicz, Henri Matisse, Piet Mondrian, Wassily Kandinsky

ZAŁĄCZNIK NR 2

Materiał dla grupy 1

Ołtarz Wita Stwosza w Krakowie – to nastawa ołtarzowa wykonana w latach 1477–1489 przez przybyłego z Norymbergi rzeźbiarza Wita Stwosza (ok. 1448–1533) i jego krakowski warsztat. Ołtarz Wita Stwosza, dzieło późnego średniowiecza, łączy w sobie elementy sacrum i profanum. Mistycyzm zmieszany jest z naturalistycznym realizmem. Złote szaty apostołów występują obok codziennych ubiorów noszonych w średniowiecznym Krakowie. Obok wzniosłych religijnych scen ukazane zostało życie w jego codzienności. Postać Madonny zachowuje ideał średniowiecznego piękna, ale apostołom Stwosz nadał rysy mieszczan krakowskich. W realistycznym podejściu do postaci posunął się tak daleko, że widać dokładnie ich różne ułomności: defekty wyglądu, zdeformowane dłonie, napęczniałe żyły na nogach, ślady chorób skórnych.

▲ Ołtarz mariacki Wita Stwosza, fragment

Materiał dla grupy 2

Dotleniacz – to projekt publiczny autorstwa Joanny Rajkowskiej związany z historią i topografią miasta. Na placu Grzybowskim w Warszawie artystka zaprojektowała sztuczny staw, dotleniany za pomocą specjalnej aparatury. Wokół zbiornika ustawiono kolorowe, futurystyczne siedziska projektu Michała Kwasięborskiego, dzięki czemu powstało ogólnodostępne miejsce wytchnienia i relaksu w centrum tłocznej metropolii. Otwarta forma obiektu sprawiała, że był łatwo dostępny dla osób z różnych środowisk kulturowych i ekonomicznych. Lokalizację na dawnym terenie getta można interpretować jako próbę złagodzenia skutków traumy miejsca naznaczonego doświadczeniami tragicznej przeszłości. Otwarcie *Dotleniacza* towarzyszyła debata na temat roli przestrzeni publicznej w rozwoju miasta.

Projekt był próbą stworzenia miejsca w pewien sposób wyjątkowego z obowiązujących konwencji, nieomal idealnego, enklawy czystego powietrza, poza obowiązującym podziałem miejskiego terytorium. Jego tymczasowość, niezwykłość, brak z góry założonego scenariusza wydarzeń sprawiły, że powstała przestrzeń, którą mogli wypełnić tylko inni. Do artystki należał inicjujący gest, jednak jego interpretacja i rozwinięcie nastąpiły już poza obszarem jej autorskiej kontroli – w trakcie dwóch miesięcy trwania projektu i podczas wszystkich mniej lub bardziej przypadkowych zdarzeń, jakie miały miejsce wokół niego. (Na podstawie: O. Kłosiwicz „Polska sztuka współczesna przełomu XX i XXI wieku”, www.rajkowska.com).

▲ Joanna Rajkowska *Dotleniacz*, 2006–2007

Od Wenus do Olimpij. Wizerunek kobiecego ciała na przykładzie pracy Katarzyny Kozyry

Cel → zapoznanie uczniów z ewolucją kobiecego aktu i tym, w jaki sposób sztuka krytyczna podważa rządzące nim wzorce. Zwrócenie uwagi na sposoby przedstawiania kobiecego ciała w kulturze

Czas → 45 minut

Miejsce → sala lekcyjna

Grupa wiekowa → liceum

Materiały → załączniki 1, 2, 3 i 4, rzutnik

Przebieg zajęć

- Podziel uczniów na 2–4 osobowe grupy. Każdej grupie rozdaj reprodukcję obrazu Giorgionego *Śpiąca Wenus* (załącznik nr 1). Poinformuj uczniów, że jest to sztandarowy przykład klasycznego renesansowego aktu.

DLA UCZNIÓW → Poproś, żeby uczniowie przyjrzeni się obrazowi i wspólnie przygotowali odpowiedzi na podane niżej pytania.

- Co widzimy na obrazie?
- Gdzie znajduje się bohaterka i dlaczego?
- Co robi? Jak jest przedstawiona?
- Czy twoim zdaniem to przedstawienie kobiecego ciała jest realistyczne czy wyidealizowane?

- Po kilku minutach, gdy uczniowie będą gotowi, rozdaj im reprodukcję *Olimpii* Édouarda Maneta (załącznik nr 2), zaznaczając, że jest to dziewiętnastowieczna odpowiedź na reguły rządzące klasycznym kobiecym aktem. Zwróć uwagę, że ten obraz, który dzisiaj uważamy za uznane dzieło sztuki, w swoim czasie wywołał skandal.

DLA UCZNIÓW → Poproś, żeby uczniowie porównali obie reprodukcje i zastanowili się, co je różni, a co dzieli.

- Kim może być bohaterka obrazu Maneta?
- Jak jest przedstawiona?
- Czym jej poza i spojrzenie różnią się od Wenus Giorgionego?
- Jak sądzą, dlaczego obraz Maneta wywołał na początku tyle kontrowersji? Czy dzisiaj też nas oburza? Dlaczego tak/nie?

DLA UCZNIÓW → Teraz rozdaj reprodukcje pracy *Olimpia* Katarzyny Kozyry (załącznik nr 3). Ponownie zachęć uczniów do krótkiej dyskusji w grupach.

- Co praca Kozyry ma wspólnego z klasycznym aktem i z płótnem Maneta, a czym się od nich różni?
  - Kim może być przedstawiona kobieta i dlaczego ma ogoloną głowę? Czy jest atrakcyjna, może budzić pożądanie?
  - Jakie uczucia wywołuje w nas widok tak przedstawionego ciała?
  - Dlaczego Kozyra zdecydowała się na świadome odwołanie do kanonu historii sztuki? Czy jest to wyraz hołdu złożonego mistrzom czy wprost przeciwnie?
- Poproś przedstawicieli każdej grupy o krótkie podsumowanie dyskusji. Następnie wypunktuj te opinie czy refleksje, które wydały się szczególnie interesujące. Zainicjuj krótką dyskusję o historycznej zmienności wizerunku kobiecego ciała w sztuce.
- Zwróć uwagę uczniów, że współcześnie artyści często odwołują się do sztuki dawnej nie po to, żeby oddać hołd dawnym mistrzom, ale by wejść z nimi w polemikę, kontestować dominujące w sztuce wątki ikonograficzne. Na przykład Katarzyna Kozyra, reprezentantka tak zwanej sztuki krytycznej, wpisuje się w nurt kontestowania stereotypowego sposobu funkcjonowania kobiecego ciała w sferze publicznej. Jej prace wyłamują się z obowiązującego kanonu estetycznego. W *Olimpii* widzimy zniszczone chorobą ciało, ogoloną głowę, kropłówkę, poważną twarz śmiało patrzącą prosto w obiektyw. Warto przypomnieć, że na większości klasycznych aktów kobieta miała zamknięte oczy albo spuszczone wzrok, rzadko odważnie patrzyła na widza. Zapytaj uczniów, jak sądzą, dlaczego tak było. Praca Kozyry uświadamia, że klasyczne akty odwoływały się do fałszywej wizji kobiecego ciała, a ciało modelki sprowadzono do funkcji estetycznie wyglądającego przedmiotu. Nieobecna była na nich choroba, śmierć i cierpienie.

DLA UCZNIÓW → Zadaj uczniom pytanie: skoro współczesna sztuka odchodzi od idealizowania ciała na rzecz realizmu, czy wręcz naturalizmu, czy jest jakaś dziedzina współczesnej kultury, która przejęła zadanie „tworzenia piękna”, zarezerwowane dawniej dla sztuki?

- Tą dziedziną jest reklama. Rozdaj uczniom (lub wyświetl na projektorze) zdjęcia z załącznika nr 4. Możesz też zaprezentować ten krótki filmik ukazujący w obrazowy sposób, w jaki sposób fałszowany jest wizerunek kobiecego ciała w reklamie (<https://www.youtube.com/watch?v=iYhCn0jf46U>, dostęp 13 października 2014 roku).

DLA UCZNIÓW → Poproś, żeby uczniowie zastanowili się nad tym, jak ukazywane jest ciało kobiety.

- Czy zdjęcia reklamowe realistycznie przedstawiają ciało modelek?
- Jakie nasuwają się refleksje po porównaniu zdjęć reklamowych z obrazem Giorgionego, a następnie z płótnem Maneta i fotografiami Kozyry?
- Na przykładzie *Olimpii* Kozyry określ, jakie funkcje może spełniać sztuka. Czy zaprezentowana w tej pracy wizja kobiecej cielesności do nas przemawia, czy budzi niesmak? Dlaczego? Czy w obliczu kultury zdominowanej sztucznymi wizerunkami z Photoshopa komunikat, jaki wysyła do nas artystka, jest ważny?

Scenariusz 3

ZAŁĄCZNIK NR 1

▲ Giorgione *Śpiąca Wenus*

ZAŁĄCZNIK NR 2

▲ Édouard Manet *Olimpia*

ZAŁĄCZNIK NR 3

▲ Katarzyna Kozyra *Olimpia*, 1996

ZAŁĄCZNIK NR 4

Polska sztuka współczesna przełomu XX i XXI wieku. Scenariusze zajęć z młodzieżą

Gabriela Jarzębowska

Copyright © 2014-2015 by Stowarzyszenie Fala Kultury

Niniejsze materiały są załącznikiem do książki „Polska sztuka współczesna przełomu XX i XXI wieku” autorstwa Olgi Kłosiewicz. Książka powstała na zlecenie *Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego* w ramach priorytetu *Edukacja kulturalna* programu *Edukacja*, zadanie *Tajemnice sztuki współczesnej*

Wydawca:

Stowarzyszenie Fala Kultury: www.falakultury.pl, stowarzyszeniefalakultury@gmail.com

Przygotowanie publikacji do druku:

Wydawnictwo RM: www.rm.com.pl, rm@rm.com.pl

Redaktor prowadzący: Irmina Wala-Pegierska

Projekt graficzny książki i okładki: Krzysztof Trusz

Redaktor techniczny: Anna Nieporęcka

Skład: Marcin Fabijański

Źródła ilustracji: s. 4 Katarzyna Kozyra *Piramida zwierząt*, dzięki uprzejmości Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki, fot. J. Gładkowski; s. 8 <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:20061006-03-024-Altar-02a.JPG>, autor: Robert Breuer; s. 9 Joanna Rajkowska *Dotleniacz*, www.rajkowska.com; s. 12 wikipedia; s. 13 Katarzyna Kozyra *Olimpia*, dzięki uprzejmości Fundacji Katarzyny Kozyry; s. 13 lewe środkowe <http://lingeringlooks.com/important-things-to-know-about-lingerie>, s. 13 lewe dolne <http://bridalmusings.com/2013/01/luxurious-bridallingerie-collection-by-agent-provocateur/>; s. 13 prawe środkowe <http://www.fashiongonerogue.com/hilary-rhodaseduces-oyshe-fall-2013-lingerie-ads/>; s. 13 prawe dolne <http://www.pracer.pl/odziez-ozdoby/internetowy-sklep-z-bielizna-damska-i-meska-446.htm>.

ISBN: 978-83-7773-094-2

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

STOWARZYSZENIE
F A L A
KULTURY

